

1. Τοιχογραφία του κυνηγιού στην πρόσοψη του τάφου II. Απεικονίζεται ακρινή κυνηγία στη Βακτριανή το 327 π.Χ. Στο κέντρο της εικόνας κυριαρχεί έφιππος ο Μ. Αλέξανδρος.

Η ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΡΩΞΑΝΗ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΜΕ ΤΟΝ ΠΡΟΘΑΛΑΜΟ ΤΟΥ ΤΑΦΟΥ II ΣΤΗ ΒΕΡΓΙΝΑ

Τριαντάφυλλος Δ. Παπαζώνης
Ιστορικός ερευνητής

Το 274 π.Χ., όταν βασιλιάς της Μακεδονίας ήταν ο Αντίγονος Γονατάς, ο βασιλιάς της Ηπείρου Πύρρος εισέβαλε στη Μακεδονία. Όταν έφτασε στις Αιγές (Βεργίνα), σύλλησε όλους τους βασιλικούς τάφους και διασκόρπισε τα οστά των βασιλέων¹ που είχαν ταφεί εκεί προ του 274 π.Χ., όπως του Φιλίππου Β' και του Αρριδαίου Φιλίππου. Στον ίδιο χώρο, ο καθηγητής Μανόλης Ανδρόνικος ανακάλυψε πριν από 23 χρόνια τρεις βασιλικούς τάφους, από τους οποίους οι δύο (II, III) βρέθηκαν αισύλητοι. Ο τάφος II αποδόθηκε από τον Ανδρόνικο στο βασιλιά Φιλίππο Β' και στην τελευταία σύγχρονο του Κλεοπάτρα, ο τάφος I ονομάστηκε «Τάφος της Περσεφόνης» και ο τάφος III «Τάφος του Πρίγκιπα».

Ο Μ. Ανδρόνικος αναφέρεται στη σύλληση των βασιλικών τάφων από τον Πύρρο², αλλά διατυπώνει την άποψη ότι από τη σύλληση αυτή «εντελώς συμπτωματικά φάινεται ότι γλίτωσε ο Τάφος του Φιλίππου Β'³. Η άποψη αυτή αποτέλεσε σοβαρή ιστορική πλάνη στον αρχαιολογικό χώρο στην οποία, όπως προκύπτει, στηρίζονται τα τελικά συμπεράσματα του καθη-

γητή Ανδρόνικου για την ταυτότητα των τάφων και των νεκρών της Βεργίνας.

Η πλάνη αυτή ενισχύθηκε σημαντικά το 1981 από τα πορίσματα μιας ομάδας βρετανών επιστημόνων με επικεφαλή τον ανατόμο J. Musgrave, η οποία υποστήριξε σε σχετική έκθεση της ότι «επέτυχε να αναπλάσει τη μορφή του βασιλιά Φιλίππου Β' με βάση τα οστά του κρανίου

που βρέθηκε στον τάφο II¹⁴. Το κρανίο όμως αυτό, καβώς και ο σκελετός του νεκρού, όπως προκύπτει από τις αρχαίες ιστορικές πηγές και τα πορίσματα των ανθρωπολόγων καθηγητών Ξηρούτη, Langenscheidt και Μπαρτσιώκα, δεν ανήκαν στο βασιλικό Φίλιππο Β'.

Ένα από τα πολλά αποδεικτικά στοιχεία που επιβεβαιώνουν το γεγονός αυτό και αποκαλύπτουν την ταυτότητα του νεκρού αποτελεί και η τοιχογραφία του κυνηγού στην επιβλητική πρόσοψη του τάφου II (εικ. 1). Κατά τον Αρριανό, το κυνήγι αυτό έγινε σε βασιλικό πάρκο της Βατριανής το 327 π.Χ. και συμμετείχε σε αυτό ο Μ. Αλέξανδρος, εννιά χρόνια μετά το θάνατο του βασιλικού Φίλιππου Β'. Επίσης, στην τοιχογραφία παριστάνονται δύο μορφές με ίδιούρωφους πίλους, όμοιους με αυτούς που φέρουν στημέρα οι κάτοικοι του Αργανιστάν: είναι πέρσες δορυφόροι που υπτρέπουσαν στη φρουρά του Μ. Αλέξανδρου. Η αμφίσεις, εξάλλου, που φέρει ο κεντρικός ιππέας επαληθεύει τον Διάδορο Σικελώπη, ο οποίος μας πληροφορεί ότι ο Μ. Αλέξανδρος φορούσε στην Περσία «λευκό κτήνων και περισκή ζώνη, χωρίς αναξιρίδες» (17.77).

Με βάση τα παραπάνω στοιχεία, σε συνδυασμό με την ηλικία των νεκρών του τάφου II και III και τα ταφικά κτίσματα και κτερίσματα, κατέληξα, σε αντίθεση με τα πορίσματα του Μ. Ανδρόνικου και του J. Musgrave, στο συμπέρασμα ότι τα οστά του τάφου II δεν ανήκουν στο βασιλικό Φίλιππο Β' και στην τελευταία του σύζυγο, Κλεοπάτρα¹⁵. Στο ίδιο συμπέρασμα είδα ότι καταλήγουν σε σχέτη την έκθεση ο καθηγητής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θράκης Νικ. I. Ξηρούτης, και η συνάδελφός του Franziska Langenscheidt, αργότερα δε και ο καθηγητής Ανθρωπολογίας Αντ. Μπαρτσιώκας¹⁶.

Ο βασιλικός Φίλιππος Β' τάφηκε μεταξύ του 336-335 π.Χ. στον αμέσως παρακείμενο τάφο III. Στον προθάλαμο του τάφου υπάρχει μεγάλη ζωφόρος με παραστάσεις αρματοδοριμίας 21 αρμάτων που σύρονται από δύο ίππους με πνίγο την ίδια νέα γυναικά (εικ. 3). Τα 21 άρματα ταυτίζονται με τις 21 εκστρατείες του Φίλιππου του Β' εκτός της Μακεδονίας, από το 358 ώς το 337 π.Χ.¹⁷. Είναι, όπως πιστεύω, έργο του Αππελή, του κατ' αποκλειστικότητα ζωγράφου της αυλής του Μ. Αλέξανδρου. Ο Αππελής χρησιμοποιούσε, κα-

τό τον Πλίνιο¹⁸, τέσσερα χρώματα, μαύρο, κόκκινο, κίτρινο και λευκό. Στη ζωφόρο του προθαλάμου χρησιμοποιήθηκαν τα ίδια χρώματα, εκτός ποτέ το μαύρο που αντικαταστάθηκε από το βαθύ κιανό. Ο Μ. Αλέξανδρος πέθανε στη Βασιλιάνα το 323 π.Χ. και το 321 π.Χ. η αρμάταια με τη σορό του και πολυτήριθμη συνοδεία κατευθυνόταν στη Μακεδονία. Οταν έφτασε στη Δαμασκό, η άμαξα οδηγήθηκε κατά τρόπο βίαιο από τον Πτολεμαίο Α' στην Αίγυπτο¹⁹. Εκεί, κατά τις επικρατέστερες πληροφορίες, τάφηκε στην ιερή πόλη Μέμφιη σύμφωνα με τον μακεδονικό νόμο ο οποίος προβλέπει την καύση των νεκρών²⁰.

Ο Αλέξανδρος δεν εξέφρασε καμία επιθυμία τις τελευταίες μέρες και ωρές της ζωής του να ταφεί στον Αμμώνα Δία στη Σύρι, ή να αφήσει την εξουσία «...των κρατίστων...». Οι πληροφορίες αυτές, όπως μαρτυρούν και τα αρχαία κείμενα, έχουν ως πηγή τον αρχαίο ιστορικό Κλειταρχού, που τόσο στην αρχαία δοσί και στη νεότερη βιβλιογραφία έχει χαρακτηριστεί «μυθοπλάστης». Ο Αλέξανδρος, από τις 10 μεχρι τις 13 Ιουνίου που εξέπεισε, βρίσκοταν σε αφαίδα²¹.

Οι Μακεδόνες, «ύστερα από δύο ανεπιτυχείς προσπάθειες το 321 π.Χ.»²², πέτυχαν τελικά να αφαιρέσουν, πινάκωτα από τη Μέμφιη, τα λειψανά του Μ. Αλέξανδρου²³. Αυτό θα πρέπει να έγινε, όπως πιστεύω, πριν μεταφερθούν μετά μία διετία, κατά τον λατινό ιστορικό Κούρτιο Ρούφο, από τον Πτολεμαίου του Λάγου, ή και αργότερα, κατά τον Παυσανία, από τον Πτολεμαίο Β' στην Αλεξανδρεία²⁴. Σε κάθε περίπτωση, τα πραγματικά λείψανα του Αλέξανδρου στο διάστημα αυτό αντικαταστάθηκαν με ξένα λείψανα ή με ειδώλια του Αλέξανδρου που «είδαν -αν είδαν- αργότερα ρωμαϊκούς αυτοκράτορες»²⁵.

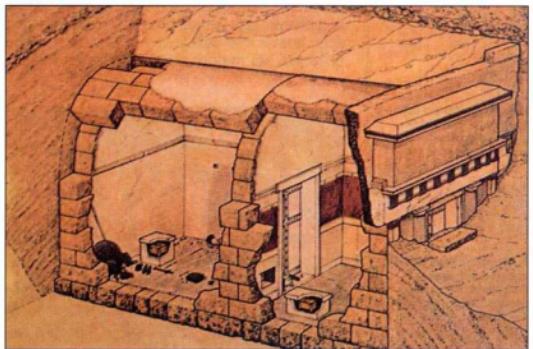
Τα στοιχεία αυτά με οδήγησαν στο συμπέρασμα -όσο και αν αυτό θεωρούθει τολμηρό- ότι στον επιμάχο τάφο II επανατάφηκαν μετά το 274 π.Χ. από τον Αντίγονο Γονατά ο Μ. Αλέξανδρος με τη βασιλισσά Ρωξάνη²⁶, ενώ στον τάφο III ο δωδεκάχρονος γιος του Αλέξανδρου Δ'. Η Ρωξάνη με το παιδί τους ήρθαν στη Μακεδονία το 321 π.Χ. και εκτελέστηκαν στην Αμφιπόλη το 311 π.Χ.

Δεν έχει βρεθεί βέβαια κανένα αρχαίο κείμενο το οποίο να αναφέρεται στη μεταφορά των λειψών του Μ. Αλέξανδρου από την Αίγυπτο

2. Χρυσή λάρνακα του προθάλαμου. Είχε μέσα υγινοκία σύσταση που ταυτίζονται με την ηλικία της βασιλισσάς Ρωξάνης.

3. Λεπτομέρεια από τη ζωφόρο με παραστάσεις αρματοδρομίας, η οποία υπήρχε στον προθάλαμο του τάφου III.

5. Μέρος από το χρυσό διάδημα του προθαλάμου στο οποίο διακρίνεται μικρό περιστέρι, που θεωρούνταν ιερό πτυχόν στην Περσία και τουπίζονταν με τη μεγάλη βασιλικός Σεμιράμη. Ο φυτικός διάκοσμος σχετίζεται με την περοκή χλωρίδα.

6. Λεπτομέρεια από γραμμή επιτύμβια στήλη από την επίκηρη της Μεγάλης Τούμπας της Βεργίνας με παράσταση γυναικείας μορφής. Είναι ερευνήτεα η σχέση της με τη νεκρή του προθαλάμου.

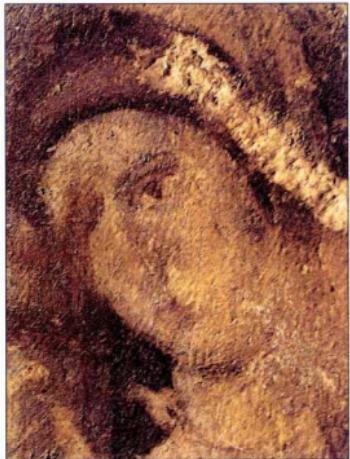
στις Αγές (Βεργίνα) και την επαναταφή τους εκεί, καθώς και στη μεταφορά των λειψάνων της Ρωξάνης και του γιου τους από την Αμφίπολη στη Βεργίνα. Αναφέρεται εντούτοις από τον Αρριανό, το Στράβωνα, τον Πλούταρχο και άλλους αρχαίους ιστορικούς ότι έλληνες συγγραφείς έγραψαν μεταξύ άλλων για το «θάνατο και την ταφή του Μ. Αλεξανδρου», αλλά όλα αυτά χάθηκαν, όπως και το 7ο βιβλίο του Στράβωνα που αναφερόταν στη Μακεδονία.

Προθάλαμος του τάφου II

Τα πιο ενδιαφέροντα ευρήματα του προθαλάμου είναι η χρυσή λάρνακα με το αστέρι της Βεργίνας και περιμετρικά μια σειρά από μαργαρίτες, που αποτελούν το εθνικό διακοσμητικό σύμβολο των Περσών¹⁹, το χρυσό στεφάνι μυρτιάς και τα οστά της νεκρής (εικ. 2). Στο μέσον των τούχων του προθαλάμου διακρίνεται μια αρκετά μεγάλη σε πλάτος λύνη από κονιάμα βαθιού ερυθρού χρώματος (εικ. 4). Αυτό το χρώμα το χρησιμοποιούσα η περσική βασιλική δυναστεία, οι ένοπλες δυνάμεις και το κράτος γενικότερα. Επίσης, κόκκινη ήταν η σημαία της αρχαίας Περσίας²⁰. Διάφορα τμήματα των ανακτόρων της Περσέπολης ήταν εξωτερικά κτισμένα με κόκκινους πλίνθους και εσωτερικά με το ίδιο χρώμα. Το πιο εντυπωσιακό εύρημα του προθαλάμου αποτελεί το χρυσό διάδημα στο οποίο διακρίνεται ένα μικρό περιστέρι (εικ. 5). Το περιστέρι κατά την περοκή μυθολογία θεωρείται ιερό πτυχόν και σχετίζεται με τη μεγάλη βασιλισσά της Περσίας Σεμιράμη²¹. Ένα άλλο χαρακτηριστικό του διάδηματος είναι ότι η σύνθεσή του αποτελείται από φυτά και άνθη της ασιατικής και όχι της ελληνικής χλωρίδας, η δε τεχνοτροπία του είναι περσικο-φοινική.

Στο σημείο αυτού θα θέλαμε να διατυπώσουμε, με επιφύλαξη, την πιθανότητα να υπάρχει κάποια σχέση μεταξύ της νεκρής βασιλισσας του προθαλάμου και μιας γραμμής στήλης με παράσταση γυναικείας μορφής που βρέθηκε στην επίκηρη της Μεγάλης Τούμπας στη Βεργίνα, κάτω από την οποία βρίσκεται και ο τάφος II (εικ. 6).

Ο Μ. Ανδρόνικος, αναφέρομενος στον προθάλαμο του τάφου II, γραφει ότι μεταξύ των ευρημάτων υπήρχαν ορισμένα μικρά διακοσμητικά ελάσματα: ένα τέθριππο άρμα που αποτελούσε μέρος της διακοσμήσης κάποιου επίπλου (κλίνης ή θρόνου), μια χρυσή πόρτη με αλυσίδα που ήταν επάνω στο κάλυμμα της λάρνακας, όπου βρέθηκαν και τα οστά της νεκρής, το εφυλακμέ-

νο μέρος ποδιού από κάποιο έπιπλο (κλίνη ή θρόνος) που αποσυντέθηκε. Επίσης, βρέθηκε με επίχρυσο περιλάμιο. Εών θα ασχοληθούμε με τρία από αυτά τα ευρήματα.

Περιγραφή των ευρημάτων

a. Άρμα (εικ. 7). Έχει υποστεί μεγάλες φθορές, σε βαθμό που δεν διακρίνεται καθαρά η αρχική του μορφή. Από τους δύο διορθωτικούς διάσωστες ο ένας. Είναι χρυσό, προβάλλεται σε θέση προφίλ και σύρεται από τέσσερις ίππους, διακρίνονται δε τρεις μικρές σπέσεις που δείχνουν ότι ήταν καρφωμένο καπού. Δεν διακρίνεται ευκρινά το σύστημα ζεύξεως, αλλά έχει μαλλόν δύο ζυγούς (τιμόνια). Στο σύστημα των ηνίων (χαλινάρια) διακρίνονται αμιγδρά και με τη βοηθεία μεγεθυντικού φακού δύο-τρεις διακοσμητικές μαργαρίτες.

Ο γνιόχος έχει δύο μεγάλες φτερά. Στον αριστερό βραχίονα, στο ύψος του καρπού φινέται καθαρά ένα πλατύ βραχιόλι. Από την πλευρά του αυχένα διακρίνεται ένα μέρος από τον παραδοσιακό περοκό πίλο ενώ στο μπροστινό μέρος του πίλου σχηματίζεται μάλλον μια εικόνα ανδρός,

7. Περικοπό τέθριππο άρμα. Οι γνιόχοι έχει όλα τα χαρακτηριστικά γυναικώματα μιας περοκής θεόπτερας.

8. Χρυσή πόρτη με αλυσίδα. Είναι ένα από τα δύο κορμήματα της νεκρής του προθαλάμου που δισσώθηκαν.

και στη συνέχεια βλέπουμε το πραγματικό πρόσωπο του γνώσχου που δεν διακρίνεται καθαρά. Η σωματική του διάπλαση δείχνει λεπτοκαμμένο άνθρωπο. Η παράσταση του θα λέγεμε πως είναι αινιγματική. Ενώ φαίνεται γενειοφόρος –εκτός και αν πρόκειται για σκιά– διαγράφεται συγχρόνως στο ύψος του στήθους γναικευόμενος μαστός. Η αμφίθεσή του δίνει την εντύπωση ενδύματος από μικρά κομμάτια φτερών. Μας προβληματίζει, επομένως, το φύλο στο οποίο ανήκει ο γνώσχος. Στη μέση του διακρίνεται αμφόδριμά μία ζώνη.

Δεν διακρίνονται τα πόδια του γνώσχου, αλλά στη δέση τους σχηματίζεται μάλλον ουρά πτηνού. Στο ύψος του σπήλαιου –αν δεν είναι πτυχή της αμφίθεσής– εικονίζεται η μορφή κάποιου πτηνού, επιένοντας δε από φτερά διακρίνεται και στον κορμό. Δεν είναι εύκολο να διαπιστωθεί σε ποιο είδος πτηνού ανήκουν τα φτερά του γνώσχου, δεδομένου ότι είναι ανεπτυγμένα (ανοιχτά).

β. Χρυσή πόρτη με αλυσίδα (εικ. 8). Τα δύο άκρα της χρυσής πόρτης συγκρατούσε χρυσή αλυσίδα δεμένη σε κόμιτο.

γ. Πόδι από άγνωστο έπιπλο (εικ. 9). Διακρίνεται μια άγνωστη, πτυμένη, φτερωτή, γυναική θεόπητα, που στα δύο της χέρια κρατάει κάποια δυσδιάκριτα αντικείμενα. Στο κεφάλι της φέρει

ταυς, από την έρευνα στην παγκόσμια ιστορία και τη μυθολογία, καθώς και στα συγγράμματα του Ήροδότου και του Ξενοφώντα, για το άρμα γενικότερα προέκυψαν τα εξής στοιχεία:

Το άρμα έχει εφευρεθεί από τους ανατολικούς λαούς από τους οποίους το πήραν οι Έλληνες²³. Στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο χρησιμοποιούνταν από τη μικηναϊκή εποχή τόσο στον πόλεμο όσο και στις αρματοδρομίες. Ο Ομήρος και ο Ησίδος αναφέρονται σχετικά²⁴. Πέρα από τη μυθολογία και την ιστορία των χωρών της Ανατολής που παρουσιάζουν το άρμα σε διάφορες μορφές, στα περοκά άρματα αναφέρονται επίσης ο Ήροδότος, ο Ξενοφών και ο Αρριανός.

Ο J.K. Anderson, αμερικανός καθηγητής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Berkley της Καλιφόρνιας, σε σύγγραμμά του αναφέρεται στους θασαριώρους που βρέθηκαν στον ποταμό Όεο της Ασίας, μεταξύ των οποίων περιλαμβανονταν επιτύμβια αγάλματα στα οποία εικονίζονταν και τέθριπα άρματα με δύο ζυγούς (τιμόνια) από την εποχή της δυναστείας των Αχαιμενιδών²⁵. Επικαλύμνεις σχετική μελέτη της αρχαιολόγου M. Littauer, ο Anderson γράφει στην ίδιας μορφής και τεχνωτροπίας βρέθηκαν επίσης σε ανασκαφές στην Κύπρο, η οποία από το 700 π.Χ. και για αρκετό χρόνο βρισκόταν κατώ από την ασσυριακή επιρροή. Την αναφορά της M. Littauer στην επιβεβαίωνε και ο κύπριος αρχαιολόγος B. Karageorghis σε σχετικό σύγγραμμα του²⁶. Καραρεύρης στην ίδιας πόρτα στην αρχαία ελληνική άρματα με τιμόνια διπλά και τριπλά μιλάει και ο Αισχύλος στους Πέρσες²⁷. Πάντως τα αρχαία ελληνικά άρματα έχει διαπιστωθεί ότι είχαν έναν ζυγό.

Για το χρυσό πόδι, οι πηγές αναφέρουν ότι «η κλίνη που κοιμόταν ο Μ. Άλεξανδρος στην Ασία ήταν χρυσή και επιπλέον είχε χρυσά πόδια, σε δύον του ήταν επίσης χρυσοί»²⁸.

Χρυσή πόρτη ακριβώς ίδια (χωρίς αλυσίδα), βρέθηκε στον μακεδονικό τάφο Δ' του Δερβενίου και στον τάφο Α' της Κατερίνης²⁹.

Στους μακεδονικούς τάφους Δερβενίου, Σέδες, Σταυρούπολης, Αιανής, Θεσσαλίας και άλλους, όπου έχουν ταφεί αξιωματούχοι του Μ. Αλεξανδρού, βρέθηκαν μερικά κοσμήματα περιο-φοινικικής προέλευσης και σε μουσεία της Νέας Υόρκης, του Λονδίνου και του Λουύβρου εκτίθενται από μακρού, πριν αποκαλυφθούν οι εν λόγω τάφοι, όμοια έργα της ίδιας προέλευσης.

Η παρουσία ορισμένων κοσμημάτων κυρίως φαινούμενο-περιστήκης προέλευσης που βρέθηκαν σε αρκετούς μακεδονικούς τάφους, αλλά και εκτός Μακεδονίας όπως στη Θεσσαλία, την Ήπειρο, τη Θράκη και άλλες περιοχές της Ελλάδας, μπορεί να αποδεθεί με βεβαιότητα στο γεγονός ότι επιστρέφοντας στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο από την εκστρατεία της Ασίας οι αξιωματικοί και οι στρατιώτες του Μ. Αλεξανδρού έφεραν μαζί τους και ομοία με τα παραπάνω κοσμήματα, τα οποία ή αγοράστηκαν στην Ασία ή είχαν περιέλθει στην κατοχή τους ως λαφύρα. Ο Αρριανός, ο Πλούταρχος και ο Διόδωρος Σικελιώτης αναφέρονται σε τέτοιες λαφυραγγήσεις³⁰.

Στοιχεία για τη θρησκεία των Περσών

Στην Περσία κατά την προ-ζωραστρική περίοδο ο μεγάλος θεός Μίθρα, ο οποίος συχνά ταυτίζε-

9. Μέρος ποδιού από τη χρυσή κλίνη ή βρόνιμη. Διακρίνεται φτερωτή θεόπητα που είναι μάλλον η περοκά θεά Ανάπτις (Αρτεμίς).

κάποιας μορφής διάδημα, ή, το πιθανότερο, «κάλαθο». Η συνέστηση είναι κατακευασμένη από χρυσό και ελεφαντοστό και είναι εφυαλωμένη ή επισματωμένη.

Ιστορικά στοιχεία

Η εμπειρία της ενασχόλησης με τους βασιλικούς τάφους της Βεργίνας²² μάς έχει πείσει ότι όλα τα ευρήματα των τάφων αυτών, και επομένως και του προθαλάμου, έχουν στεγή και συμβολική σχέση με την αντιστοιχή ταυτότητα των νεκρών τους και δεν είναι απλώς διακοσμητικά. Είναι όλα, κατά την ευριπίδεια ρήτη, «τά τάν τεβένωταν κτήματα». Ετοι, σε συνδυασμό και με τα γνωρίσματα των τριών μικρών κτερισμάτων που περιγράφονται, αναζήτησαμε παρόμοιες συνθέσεις σε αρχαία κειμένα της ελληνικής ιστορίας και μυθολογίας, καθώς και στα ελληνικά μουσεία.

Όσον αφορά τη σύνθετη άρματος-γνώσχο, δεν κατέστη δυνατόν να εντοπιστεί μορφή άρματος που να έχει ομοιότητα με αυτό που εικονίζεται στο χρυσό έλασμα του προθαλάμου. Αντιθέ-

10. Αποτύμανα σφραγίδας της δυναστείας των Αχαιμενιδών όπου εικονίζεται πέρσης σέβηματούς ή βασιλιάς με λοντάρι.
Μουσείο Λούβρου.

11. Ανάγλυφος γρύπος με μαργαρίτες, ως διακόσμηση των ανατολήρων της Περσέπολης.

ται με το θεό Αχούρα, εικονίζεται να οδηγεί μέσα από το δάσπτημα ήλιακο άρμα. Ο Ξενοφόντης φέρεται στο χροισόλυγο άρμα του Διά³¹, οι δε βασιλείς και οι ηγεμόνες της Περσίας μάχονταν επιβαίνοντες σε πολιτελή άρματα με οδηγούς νικηθούς πολλοί από τους οποίους ήταν θεϊκής προέλευσης. Από αποτύμανα της βασιλικής σφραγίδας της δυναστείας των Αχαιμενιδών προκύπτει ότι σ' αυτήν εικονίζονται το άρμα και το λιοντάρι (εικ. 10).

Στη μιθολογία των Ασσυρίων, των Περσών και άλλων ανατολικών λαών υπήρχαν πολλές φτερωτές θεότητες, στους οποίους περιλαμβάνεται και η βασιλίσσα Σεμίραμις που θεωποίθηκε και «ιερικοί που πλέκουν μύθους στην Περσία λένε ότι είναι περιστέρες»³². Η δε Αναΐτης επίσης παριστάνεται ενίστε φτερωτή και ταυτίζεται με την ελληνική θεά Αρτέμιδα. Στο Βρετανικό Μουσείο βρίσκονται ανάγλυφα από τη Νινεύ με φτερωτούς θεούς των Ασσυρίων.

Στην Περσία υπήρχε μια «πολύπλοκη» θρησκεία, μείγμα των θρησκειών των Ασσυρίων-Βαβυλωνίων και των αρειανών. Οι θρησκευτικές πεποιθήσεις των Περσών είχαν υποστεί αλλαγές στη διάρκεια της βασιλείας: των Αχαιμενιδών (538-830 π.Χ.), των Γάρθων Αρσακίων (250 π.Χ.-191 μ.Χ.) και των Σασανιδών (224-729 μ.Χ.).

Η δυναστεία των Αχαιμενιδών, από την οποία κατάγονταν οι πέρσες βασιλείς, ήταν αυτή που από τον δο αώνα π.Χ. κυριαρχούσαν στην Ασία, όταν ο βασιλιάς Κύρος κατέλαβε τη Βαβυλώνα και προσάρτησε την Ασσυρία³³.

Στο απέραντο περιοχή κράτος λατρεύονταν πολλές θεότητες. Ο θεός των περιοχών βασιλέων, ο παντογύνωστη Κύριος, ήταν ο Αχούρα Μάζδα, που τη λατρεία του την ευνόησε με ιδιαίτερη θέρμη ο Δαρείος Α³⁴. Πλήνθος επισηματώμένη με το όνομα του αναγράφει την πιστή του στη χάρη του θεού αυτού³⁵.

Αρχικά ο θεός Μάζδα παριστανόταν ως φτερωτός δίστος αιωρούμενος πάνω από τους πέρσες βασιλείς, στους τάφους τους και τα ιερά περιοχή κτισμάτων. Αργότερα στη συμβολική παράσταση του υπέρτατου θεού της δυναστείας των Αχαιμενιδών Αχούρα Μάζδα ενσωματώθηκαν στοιχεία που χρησιμοποιούνταν στην απεικόνιση αστυριακών, αιγυπτιακών αλλά και ελληνικών θεοτήτων³⁶.

Αποτέλεσμα αυτής της νέας τεχνοτροπίας ήταν ότι «οι γλυπτες της Περσέπολης παρουσιά-

σαν από το 700 π.Χ. περίπου την κορυφαία θεϊκή προστάτιδα των περιοχών βασιλέων Αχούρα Μάζδα με τη μορφή ανδρός με σεβάσιμα γενειάδα ασυνησιού τύπου. Το σώμα του φέρει συμμετρικά μεγαλοπρεπή φτερά και κατακόρυφη ουρά πτυνόν. Ο θέδος αυτός κατά την περιοχή θρησκειά δεν έχει καμιά από τις ανθρώπινες αδυναμίες και ενεργεί ως πνεύμα. Τα ανάγλυφα αυτά δίνουν στον Αχούρα Μάζδα ανθρώπινη μορφή»³⁷.

Ερμηνευτικά συμπεράσματα

Άρμα

Το πλατύ βραχιόλι που φέρει ο γνίχος στον αριστερό του βραχίονα στο ύψος του καρπού το έφεραν όλοι οι βασιλείς και αξεματούχοι της Ασίας. Επίσης, η ζώνη στη μέση την καθιέρωμενο εξαρτήμα της αμφιφύτων τους³⁸.

Οι μαργαρίτες (ρόδακες) που διακρίνονται αμπρόδια, λόγω σοβαρών φθωρών, στα χαλινάρια του δεύτερου αλόγου σχετίζονται με τη διακοσμητική παράδοση των Περσών. Στα χαλινάρια των ολόγυρων του άρματος του Δαρείου Γ' από τη μάχη της Ισσού το 333 π.Χ. παράχονται επίσης μαργαρίτες (Μουσείο Νεάπολης Ηλίας).

Τα ενδύματα των περσών βασιλέων, αξεματούχων, αλλά και των απλών πολιτών ήταν διακοσμημένα με μαργαρίτες. Το ίδιο παραπέται και στα κάθε μορφή κτισμάτων όπως σε ανάκτορα, τάφους, ναούς κ.λπ. Οι μαργαρίτες αποτελούνται το εθνικό κόδωμα των Περσών (εικ. 11).

Η κατάληξη του σώματος του ιηνάρχου σε ουρά πτυνόν (αντί για ποδιά) δεν αποκλείεται να έχει σχέση και με την περιοπή παράδοση που αναφέρεται στη Σεμίραμη και στο περιστέρι ως ιερό πτηνό. Το περιστέρι στην Ανατολή συνδέεται στονε με τη μεγάλη βασιλίσσα ολόκληρης της Ασίας -πήλη των Ινδών-, τη Σεμίραμη, η οποία μετά το βάνατο της θεωποίθηκε και, κατά την περιοχή μιθολογία, έγινε περιστέρι.

Ο Διοδώρος Σκελεύτης, αναφέρειμενος στη στολή που έφερε η μεγάλη αυτή βασιλίσσα της Ασίας, γράφει ότι «οι Μήδοι που κυριάρχησαν στην Ασία φορούσαν τη στολή της βασιλίσσας Σεμίραμίδος και ήταν δύσκολο να διακρίνεται αν αυτοί που την έφερε ήταν άνδρας ή γυναικα»³⁹. Το ίδιο συμβαίνει, όπως βλέπουμε, και με τον ιηνόχο του άρματος αυτού.

Ο πλούς των Περσών είχε ένα ιδιόμορφο σχήμα τιάρας⁴⁰ (εικ. 12). Το σχήμα αυτό παραμένει αναλογικό από την αρχαϊστή μέχρι σήμερα. Τον ίδιο παραδοσιακό πλούς φέρει και ο γνίχος, όπως φαίνεται καθάρα, τόσο με την περιοπή μιθολογία όσο και με την ταυτότητα της νεκρής του προθαλάμου.

Χρυσή πόρη με αλυσίδα
Ο Καθηγητής Ανδρόνικος⁴¹ γράφει ότι η πόρη αυτή είναι το μόνο κόρμιμα, μαζί με το διάδημα, που διασώθηκε από την καύση της νεκρής του προθαλάμου. Η χρυσή αλυσίδα μαζεύει με τα κοσμήματα ανατολικής τέχνης και προέλευσης.

Στη συλλογή αρχαίων περισκώπων κοσμημάτων «Γκενάδη» της Νέας Υόρκης, που προέρχεται από το θησαυρό «Ζιβγιέ» του 7ου αιώνα π.Χ., υπάρχουν κοσμήματα με λεοντοκεφαλές, μαγικούς κόμβους, πόρπες, αλυσίδες και πολλές άλλες συνθέσεις όμοιες με αυτές που βρέθηκαν σε μακεδονικούς τάφους όπως της Βεργίνας. Αλυσίδες αυτής της μορφής απαντώνται κατασκευαστικά στην ελληνική κοσμηματοποιία πολύ αργότερα. Η παρούσια τους στον προθάλαμο του τάφου II αναμφίβολα δεν είναι άσχετη με την ταυτότητα της νεκρής βασιλισσας.

Η Ρωέαντ, μετά το θάνατο του Μ. Αλέξανδρου, αριθμήθηκε το 321 π.Χ. στην Μακεδονία και το 311 π.Χ. εκτελέστηκε μαζί με το δωδεκάχρονο για της Αλέξανδρο Δ', στην Αμφιπόλη από τον Κάσσανδρο⁴². Εκτιμώντας ότι ήταν επόμενο τα προσωπικά της κοσμήματα να της είχαν αφαιρεθεί πριό της εκτελέσεώς της, γι' αυτό και δεν βρέθηκαν στον τάφο τους. (Σύμφωνα με την ανθρωπολογική έκθεση τα οστά της νεκρής του προθάλαμου του τάφου II αντικούν σε άριστο ηλικίας 20-30 χρόνων, σε δια τοικαρία στοιχεία μιας πληροφορίας ότι η Ρωέαντ ήταν 29 χρόνων όταν εκτελέστηκε, γεγονός που επιβεβαιώνει μεταξύ άλλων την ταυτότητά της.)

Χρυσό επιμαλτιώμενο ή ερυαλαμένο πόδι Η εφαύλωση ή επιμάλτωση διαφόρων αντικειμένων από πηλό ή μέταλλο ήταν από αρχαιοτάτων χρόνων τεχνική των ανατολικών λαών. Στην Ελλάδα η τεχνική αυτή αρχίζει να εφαρμόζεται από τον 2ο αιώνα π.Χ.⁴³, και επομένως ούτε το πόδι ούτε και το έπιπλο (κλίνη ή θρόνος) των οποίων αποτελούσε εξάρτημα μπορούσαν να έχουν κατασκευαστεί στον ελλαδικό χώρο.

Στο σημείο αυτό επιστημαντείται ότι, όπως αποδεικνύεται από τα ιστορικά στοιχεία των αρχαίων πηγών, όχι μόνο η κλινή αλλά όλα τα κτερίσματα μαζί με τα οστά των βασιλικών τάφων σχετίζονται με τον Μ. Αλέξανδρο και την οικογένεια του.

12. Παραδοσιακός περιστός της Νίκης. Τον ίδιο φέρουν και οι σημερινοί κατόικοι του Αργανιστάν.

Στο εσωτερικό του ποδιού εικονίζεται ευδιάκριτα μια φτερωτή γυμνή θεότητα, η οποία πετάει με ιδιαίτερη χάρη. Στο δεξερό κρατάει ένα δυσδιάκριτο αντικείμενο και στο αριστερό κάπι που μοιάζει μάλλον με ανθοδέσμην. Στο κεφάλι της διακρίνεται –όχι καθαρά– μία μορφή διαδημάτος. Είναι δύσκολο να διακρίνει κανείς αν πρόκειται για τη Νίκη ή την Ίριδα, που και οι δύο ήταν γνωστές από τη μυθολογία και ως φτερωτές θεότητες.

Η Νίκη, όπως είναι γνωστό, παρουσιάζεται φτερωτή μετά τον 6ο αιώνα π.Χ. Επίσης, η Ίρις που ήταν η αγγελιοφόρος των θεών περιγράφεται από τον Όμηρο ως φτερωτή. Όπως προκύπτει από αρχαίες παραστάσεις σε αγγεία και ανάγλυφα, και σε δύο αντίκους στο χώρο της ελληνικής μυθολογίας, και έχουν σχεδόν τα ίδια γνωρίσματα, με αποτέλεσμα πολλές φορές να συγχέονται από τους καλλιτέχνες. Στη μυθολογία αναφέρεται και ύπαρξη χρυσής Αρτέμιδας χωρίς άλλα στοιχεία⁴⁴.

Τα βασικά γνωρίσματα της Νίκης είναι ότι κρατάει στεφάνη ή ταΐνια με τα οποία στεφανώνει τους νικητές. Φορεί δε λεπτό ψατό. Η Ίρις συνήθως κρατάει στο δεξερό κρηπούκειο και στο αριστερό πινακίδες δεσμένες με ταΐνια, φορεί βραχύ χτυπάνα, ενίστε δε και φτερωτά πέδιλα. Τόσο η Νίκη όσο και η Ίρις δεν έχουν εντοπιστεί σε αρχαίες παραστάσεις με τη μορφή της φτερωτής πιπάλιμης γυμνής θεότητας που βλέπουμε εδώ στην εικόνα 9.

«Η θεός Άρτεμην αποτελεί ένα περίεργο φαινόμενο ταυτοποιών της με την περισκή Άρτεμην, η οποία ήταν γνωστή με το όνομα Αναίτης και μέχρι τον 4ο αιώνα π.Χ. αποτελούσε τοπική θεότητα της περιοχής του ποταμού Οέρου»⁴⁵. Αργότερα ο βασιλιάς των Περσών, Αρταξέρξης Β', την ανέβασε στο βάθρο της μεγάλης θεάς και ως τέτοια τιμούνταν σε ολόκληρη τη περιοχή κράτος⁴⁶.

Ο Παυσανίας αναφέρεται σε ναό της Άρτεμης στη Λιβδά με το όνομα Αναίτης⁴⁷ και ο σχολιαστής του κειμένου προσθέτει ότι η λατρεία της Αρτέμιδας εισήχθη στην Ελλάδα από την Ασία. Ο Στράβων γράφει επίσης για ναούς της Αναίτιδος στη Βακτριανή, την Καππαδοκία και την Αρμενία⁴⁸. Ο Πλούταρχος επιστημανεί τη λατρεία της Αναίτιδος στα Εκβάτανα και αναφέρε-

13. Ειδώλιο της Εφεσίας Αρτέμιδας, Μουσείο Λουβρου.

14. Στεφάνι από φύλλα και άνθη μυρτίου. Βρέθηκε εποντή στη χρυσή λόρδρα με τα σάτα της νεκρής βασιλικούς του προβολάδων.

τα στις ιερές αγελάδες της Αρτέμιδος, την οποία τιμούσαν περισσότερο από όλους τους θεούς που κατοικούσαν πέρα από τον Ευφράτη ποταμού⁴⁹. Η Αναίτη ταυτίζοντας επίσης με την Αρτέμη της Φρυγίας, ηώς προκύπτει από την επιγραφή «Αρτέμιδι Αναίτη» που βρέθηκε στην πόλη Κολόν.

Στην αιστική ακτή του Αιγαίου και συγκεκριμένα στην πόλη Έφεσο, λατρευόταν Ιδιάτερα η θεά Άρτεμις, η οποία παριστανόταν ως ειδωλό καθαρά ανατολικής προέλευσης⁵⁰ (εικ. 13). Οι πολλοί και μεγάλοι μαστοί της Έφεσίας Αρτέμιδος είχαν ερμηνευθεί ως σύμβολα γονιμότητας και μητρότητας, οι δε ιερείς του ναού λέγονταν Μεγάβιζοι⁵¹. Πάρα της προσάρτειες των Ελλήνων να εξελληνίσουν τη θεά της Έφεσου, αυτή διατήρησε αμετάβλητη την ταυτότητα της ανατολικής θεότητας, καίτοι το ιερό της ήταν γεμάτο από έργα διάσημων ελλήνων καλλιτεχνών της αρχαιότητας⁵².

Αισιοδικά πάλι είναι και η Αρτέμις της Πέργης, πόλεως της Παμφυλίας με τον περίφημο ναό της. Αξιοπόλεστο στοιχείο είναι ότι το ειδωλού της θεάς στο ναό αυτόν παρίσταντα γυναικείο κεφάλι το οποίο έφερε την «άλαθο» (χτενίσμα σε μορφή τιμήσας κορινθιακού κιονόκρανου)⁵³.

Πλήρη, όταν λέγομε, ομοιότητα με τα χαρακτηριστικά της Αρτέμιδος της Πέργης έχει η παράσταση σε χρυσό δίσκο που εκτίθεται στη συλλογή της Ελενίτη Σταθάτου στην Αθήνα (εικ. 15). Στη μέση του δίσκου εξέχει μια ωραία προτομή της Αρτέμιδος με φαρέτρα (:) και ολόγυρα πλέγματα αλυσιδών και στεφάνι από φύλλα μυρτιάς που ήταν ένα από τα σύμβολα της. Το χτενίσμα των μαλλιών της μοιάζει πολύ με αυτό που περιγράφεται παραπάνω για την Αρτέμη της Πέργης. Η σύνθεση του δίσκου αυτού με τα στεφάνια μωριάς, τους διάστατους ρόδακες (μαργαρίτες), το αλυσιδωτό πλέγμα και γενικά την όλη τεχνοτροπία του, μας έχει πείσει ότι πρόκειται μάλλον για την αισιοδική Αρτέμη. Η θεά αυτή, κατά τη μυθολογία, εικονίζεται άλλοτε φτερωτή και άλλοτε άπτερη. Ο πρώτος τύπος έχει ανατολική και κυρίως περσική προέλευση, ενώ ο δεύτερος κρητικούς καινοτομίαντας⁵⁴.

Μπορεί να υποστηριχθεί με βεβαιότητα ότι και η φτερωτή, γυμνή, χρυσή θεότητα της εικο-

νας 9 δεν ανήκει στο χώρο της ελληνικής μυθολογίας. Το κεφάλι της είναι μάλλον χτενισμένο στη μορφή του «κάλαθου» κατά το πρότυπο της αισιοδικής Αρτέμιδος της πόλεως Πέργης και της θεάς της (εικ. 14). Είναι ίσως φάνεται πιθανότατά της αισιοδική θεότητα Αναίτης και όχι η ελληνική Αρτέμη.

Απ' ότι φαίνεται, σχέση θρησκευτικής μορφής υπήρχε και μεταξύ της Ρωβάνης και της θεάς Αρτέμιδος, επειδή η τελευταία θεά την μεγάλη θεότητα στο ολόκληρο το περισσό κράτος με το ονόμα Αναίτη. Η Αναίτη, που ήταν θεά της γονιμότητας, της μητρότητας, της βλάστησης, της αναπαραγωγής και του ουρανού, είχε ως σύμβολο μεταξύ άλλων και τη μωρτιά⁵⁵. Αυτός φρονούμε ότι είναι και ο λόγος που το επιπτώπιο χρυσό στεφάνι, το οποίο βρέθηκε στον τάφο της Ρωβάνης στη Βεργίνα, είναι φτιαγμένο από φύλλα και άνθη μωριάς με τα οποία γίνονταν παραδοσιακά και τα περισσότερα στεφάνια στην Περισσία⁵⁶ (εικ. 14). Στεφάνια μωριάς συνθίζονταν επίσης και στον ελλαδικό χώρο, σχετίζονταν άνως με τη θεά Αφροδίτη και την κόρη της Διώνη, που ήταν η γυναίκα του Δωδωναίου Δια.

Υστέρα από όσα αναφέραμε νομίζουμε ότι τα τρία αυτά ελάσματα, τα γυναικίσματα του προθαλάμου, το χρυσό γυναικείο διάδημα και το χρυσό στεφάνι από μωριά επιβεβαιώνουν το συμπέραγμά μας ότι η νεκρή βασίλισσα του προθαλάμου είναι η βασίλισσα Ρωβάνη, η οποία μετά το θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου εγκαταστάθηκε το 321 π.Χ. οριστικά στη Μακεδονία, ενώ η ζωή της τερματίστηκε κατά τρόπο τραγικό στην Αμφίπολη το 311 π.Χ.

Σημειώσεις

- Ποια, Αιγαίο, 12-13: «... Μετά δέ την ἐν Ἰταλίᾳ πληγὴν ἀναπούσας τὴν δύναμαν προεῖπον Ἀντιγόνῳ πόλεμον» Πλούτ. Βίοι πορρᾶτος, Πύρρος, 26 ... καὶ τινῶν Γαλατῶν αὐτῷ προσεγνόμενῶν, ἔνεβαν εἰς Μακεδονίαν. Ἀντιγόνος τοῦ Δημητρίου βασιλεύοντος, ὃς ἀπογαγῆ καὶ λεπτόλαχος χρονίσμενος ... οἱ δὲ Γαλάται, γένος ἀπληστῶν χρημάτων ὄντες, ἐπέβεντο τῶν βασιλέων αὐτοῖς κεκηδεμένων τούς τάφους ὅρμητεν, καὶ ταῦ μὲν χρήματα διητοσαν, τὰ δέ ὅστα πρὸς ὑψην διέρριψαν» πρᾶ. Διοδ. Σικελ. 22.12.
- Μανόλης Ανδρόνικος, Βεργίνα. Οι βασιλικοί τάφοι, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1984, σ. 176, 179, 231, 232.
- Στο ίδιο, σ. 230.
- Βά. Ν. Εποπτόρης και Fr. Langenscheidt, «The Royal Mac-

15. Χρυσός δίσκος, όπου απεικονίζεται η μορφή της Αισιοδικής Αρτέμιδος της πόλεως Πέργης της Παμφυλίας (Συλλογή Ελενίτη Σταθάτου, Αθήνα).

- donian Tombs of Vergina», στο Πρακτικά XII Διεθνών Συνεδρίου Κλασικής Αρχαιολογίας, Αθήνα, 4-10.9.1983. Υπουργείο Πολιτισμού και Επιπλούν, τόμ. Α', Αθήνα 1985, σ. 142-188. Βλ. επίσης την έκθεση της βρετανικής ομάδας υπό τον J. Musgrave, με τίτλο «The Appearance of the Occupant of the Royal Tomb at Vergina», στο ίδιο, σ. 61-78 και 227-247. Το επίμαχο θέμα για την ταυτότητα των νεκρών του παύλου ή αναφέρεται στον Ν. Σπυροπόλη, στο ίδιο, σ. 157-158. Επίσης βλ. στο ίδιο, σ. 237, για την ανάληψη (ανακατασκευή) της μορφής του Φίλιππου Β'. Ή ανάληψη αναφέρεται και από τον Ανδρόνικο, ό.π. σ. 238.
5. Βλ. εδώ, σημ. 1.
6. Αρριανός. Αλεξανδρός Ανάβασις, 4.13: «... υπέρ τούτου [Ερμολάου] λόγος δέκατη ὃν εἶν θῆρα προφεύρουμενον Αλεξανδρῷ σούς ἔρθη βαλόν τὸν σὸν ὡρίαδος· καὶ οὐδὲν οὐ πῖπτε βλήσθε·» 4.22: «... καὶ ἐν Βάρκος τὸν ὄμφαλον θέντεν καὶ τοὺς παῖδας πάθημα Αλεξανδρῷ Εὐνηγέθη» πρᾶ. Ηt. Birt, O. M. Αλεξανδρός και ο Παγκόσμιος Ελληνισμός, μπρ. N.K. Pappas ρόδου, Σπ. Α. Τάρτη, Λευκία 1924, σ. 208, 209.
7. Βλ. Τρ. Δ. Παπαζώνης, Στον Φίλιππο ή στον Μ. Αλεξανδρὸν ανήκει ο βασιλικός τάφος της Βεργίνης, Θεσσαλονίκη 1993.
8. Αρχαιολογικό Εμπειρίδη, 1981: Science Magazine 288 (21.4. 2000), όπ. το άρθρο «The Eye Injuries of King Philip II and the Sceletal Evidence from His Tomb II at Vergina».
9. Αναλυτικότερα, Βλ. Τρ. Δ. Παπαζώνης, Ο ίδιος βασιλικός τάφος της Βεργίνης αποκαλύπτει τη μορφή του Μέγα Αλεξανδρό, Θεσσαλονίκη 2001.
10. Πλίνιος 35.50.
11. Αιλιάνος, Ποικιλή Ιστορία, 12.64: πρᾶ. Πλαύ., Αππιάκ., 5-6 Βρ. Αρριανός, Το μετ' Αλεξανδρόν, Βιβλία 6-9. Στράβ., 17.C.794.18. Διόδ. Σκελ. 13. Ιστορία του Ελληνικού Εθνους, Εκδόσιτη Αθηνών, τόμος Δ', Αθήνα 1973, σ. 267.
12. Πλαύ., Αππιάκ., 5-6 Πάρον χρονικό B.10.
13. Στράβ., ΙΑ C.1.5, C.305.4 πρᾶ. Πλούτ., ό.π., Αλεξανδρός.
14. 76 Βρ. Αρριανός Αλεξανδρόν Ανθίδες, 7.25 Fr. Hist. 197, σ. 487-491. Alvin Lestky, Ιστορία Ελληνικής Ιατροτεχνίας, εκδ. ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 1042 πρ. Λαζαράκης, Ο μεγαλ. Αλεξανδρός και ο Ελληνισμός, Αθήνα 1963, σ. 267.
14. Αιλιάνος, Ποικιλή Ιστορία, 12.64 πρᾶ. Διόδ. Σκελ. 18.29-39.
15. Ανοικτοπόρος, Βλ. Παπαζώνης, Ο ίδιος βασιλικός τάφος της Βεργίνης.
16. Κούρτ, Ρούφος, Ιστορία του Μ. Αλεξανδρόν, 8 (εκδ. Σ.Ι. Ζαχαρόπουλου, σ. 419) πρᾶ. Πλαύ., Αππιάκ. 6-7.
17. Συμπτώμα, Βίαιοι Καισάραις, τόμ. Α', σ. 116, 334, MIET, Αθήνα 1997 πρᾶ. Διόν Κάρατζας, Ρωμαϊκή Ιστορία, 26.13, 51.16.
18. Διόδ. Σκελ. 18.39. 19.51.4, 103 πρᾶ. Στράβ., 17.C.794.5-9. Ισοτι. (Επτ. Φλωτ. Ιστ.) 15.2-4.5.
19. Αιλιάνος, Δευτοφυσικά, 3.93A: «... πραγοφεύρουμενοι μορφοροτοι, ήτις ἐν κατακούμπαιοις φέλλα περὶ τὰς χέριας καὶ τοὺς πόδες, περὶ ἀσπιδῶν πάντες Ασανοι·»
20. Ξενοφ., Κύρου Παιδεία, 6.4-8.3 πρᾶ. Robert Graves, Βελισάριος, εκδ. Ν. Παπαρόζη, Αθήνα 1958, σ. 134.
21. Διόδ. Σκελ. 2.20.
22. Παπαζώνης, Στον Φίλιππο Β'. ο ίδιος, Ευρήση ή ένα δικαιομητικό στοιχείο που τα απέτιη της Βεργίνης, Θεσσαλονίκη 1999 ο ίδιος, Ο ίδιος, Βασιλικός τάφος της Βεργίνης: αποκαλύπτει τον Μέγα Αλεξανδρό, Θεσσαλονίκη 2001.
23. Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια Πυραού, τόμ. 5, σ. 537 πρᾶ. Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό Εκπαιδευόντος, τόμ. 2, σ. 470-471.
24. Ι. Γ., Παγ' 2426-427, P480-483 πρᾶ. Ηισιόδ., Αποτίς Ηρακλ., 370-372.
25. J.K. Anderson, Ποικιλή τέχνη περι Ξενοφώντος, 1973, σ. 386.
26. Βασιλ., Καραγεώπην, Χρονικόν των ευρημάτων Βεργίνης, Λευκωσία 1966, μέρος I.
27. Πέρας 46.39.
28. Γιούτ., ο ίδιος Αλεξανδρός 55: «... τον δὲ Ἐρμόλαον ἐπὶ τὴν πρέπειν πορεύουντας ἔκελευσε μὲν δεδούσι τὴν χρυσὸν κλίνην·» πρᾶ. Αιλιάνος, Δευτοφυσικά, 20.539: «... ὅτι Αλεξανδρῷ χρυσὸς ἔκειτο θρόνος·»
29. Treasures of Ancient Macedonia, εκδ. Archaeological Receipt Fund, Αθήνα, σ. 22 έργο 30, σ. 33, έργο 241.
30. Αρριανός. Αλεξανδρός Ανθίδες, 7.10: «... τοσοῦτά δὲ ἀρπάζωνται, οὗτοι ἐπὶ πολιορκίᾳ ἀρπάγη γίνονται, διαλέλυμα τάττοι, στέφανοι τε χρυσοὶ τοῖς πλεούσιοι ύμνοι εἰσι μημεῖα τῆς τε ἀρέτης τῆς ὑμέτερας καὶ τῆς ἔξι ἔμοι τῆς ἀδάντων·» πρᾶ. Πλούτ., ό.π., Αλεξανδρός, 24 Διόδ. Σκελ. 17.35.
31. Ξενοφ., Κύρου Παιδεία, 8.3.12: «... μετό δὲ τούτους ἐξήγειτο δῆμα λευκῶν χρυσῶδον οἴστεμένον δῆμοις ἵερον· μετό δὲ τοῦτο Ηλύοι δῆμοι λευκῶν, καὶ τούτο ἐστέμενον·» πρᾶ. Μέγ. Ελλην. Εγκιάλ., Πυραού, τόμ. Ε', σ. 537.
32. Διόδ. Σκελ. 2.20 πρᾶ. Jean Richerpin, ΕΔΛ. Μυθολογία, τόμ. Α', σ. 210-211.
33. Ηισιόδ., Αρ. 95, 125, 130 πρᾶ. Felix Guirand, Παγκόσμια Μυθολογία, εκδ. S. Dimitrakos, Αθήνα 1953, Λ. Περιόν, σ. 415.
34. Guirand, Αρ. ι, σ. 419 πρᾶ. Εγκιάλ., Πάτρων-Αράρων-Μητρότάκια, τόμ. 26, Λ. Ζωρτσάσης και Παρισόπουλος, σ. 197.
35. Βρικεστάτη στο Μουσείο Λαυρίου.
36. Εγκιάλ., Πάτρων-Αράρων-Μητρότάκια, τόμ. 11, Λ. Αρτοέρης, σ. 194.
37. Guirand, ό.π., σ. 414-415.
38. Ξενοφ., Κύρου Παιδεία, 6.4.2: «... καὶ ψέλλα πλατέα περὶ τοὺς καρπούς τῶν χειρῶν·» πρᾶ. Will Durant, Παγκόσμια Ιστορία Πολιτισμού, τόμ. Α', σ. 395 Διόδ. Σκελ., 17.77.
39. Διόδ. Σκελ. 2.6 ... «... διαπορεύεσθαι στολὴν ἐργαματεύσατο διὸ ηγένετο διὸ διανεγκόντων τὸν περιβλήμαντον πότερον ἀντί τοῦ γυναικὸν ... υπέτερον Μήδος ἡγουμανεύοντος τῆς Ασίας φορεῖ τὴν Σεμιράμιδον στολὴν, καὶ μετὰ ταῦθ' ὅμοιος Πέρσας·» καὶ 2.20: «... διὸ καὶ τοῖς Ασσυρίοις τὴν περιστερὰν τιμῶν ὡς θεόν, ἀπαθανατίζοντας τὴν Σεμιράμιδην·»
40. Στράβ., 15.C.733.19 πρᾶ. Ηισιόδ., Π12, 261.
41. Ανδρόνικος, ό.π., σ. 179.
42. Διόδ. Σκελ. 19.51.4, 105-106: «... ὅ δι Κάσσανδρος διεγνώκει μὲν ἀνελεύθερον τὸν παιδὸν καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ Ρω-Ἐρένην·» πρᾶ. Ιουστ. (Επτ. Φλωτ. Ιστ.) 15.2-4.5.
43. Εγκ. Λεξ. Ελλειπούροντάκη, τόμ. 2, σ. 584.
44. Ηισιόδ., 16.399, 477 πρᾶ. Richerpin, ό.π., τόμ. Β', σ. 73-78.
45. Richerpin, ό.π., τόμ. Α', σ. 210-211.
46. Τοῦ ίδιο.
47. Πανα., Λακωνία, 16.
48. Στράβ., 12.C.559.37: «... ή δὲ Ζηλίτης ἔχει πόλιν Ζηλα ἐπὶ χώματι Σεμιράμιδος τετεχθεμένην, ἔχουσαν τὸ ιερὸν τῆς Αναίτης, θυντὴ καὶ οἱ Αριάδνει σεβονται·» πρᾶ. στο ίδιο, 11.C.512.4, 14.C.638, 15.C.734.15.
49. Πλούτ., ό.π., Αράτος Αρταέρης 27: «... τῆς γὰρ Ἀρτέμιδος την ἐκβαντίνας, ἵνα Ανάτιν καλούσαν, λέρουσαν ἀνδεῖξεν την πύρην·» πρᾶ. Πλούτ., ό.π., Λευκίστος 24: «... βοές ιεροί νεμονται Περσῶν Ἀρτέμιδος την μάλιστα θεαν οι πέραν Εὐφράτου βάρον τιμῶν·» Duran, ό.π., σ. 382, 389.
50. Richerpin, ό.π., σ. 210.
51. Στράβ., σ. 208 πρᾶ. P. Decharrie, Ελληνική Μυθολογία, σ. 185.
52. Richerpin, ό.π., σ. 209-210.
53. Στράβ., σ. 211.
54. Εγκιάλ., Πάτρων Αράρων-Μητρότάκια, λ. Αρτεμίς, σ. 203.
55. Richerpin, ό.π., σ. 211.
56. Ηισιόδ., 132 πρᾶ. Στράβ., 15.C.733.13-14.

Queen Roxanne and her Relation with the Antechamber of Tomb II in Vergina

Tr.D. Papazois

In 1978 professor Manolis Andronikos discovered in Vergina three royal tombs, from which two (II, III) were found unlooted. Tomb II was assigned by the excavator himself to King Philip II and to his last wife Cleopatra, while tombs III and I were named "Tomb of the Prince" and "Tomb of Persephone", respectively. On the basis of the ancient sources, the author of this article has reached a different conclusion, according to which the bodies in tomb II belong to Alexander the Great and to Queen Roxane, while that in tomb III to their twelve-year old son.

The identification of the deceased in the antechamber of tomb II with Queen Roxane is reinforced on the basis of the following facts:

The deep red of the band encircling the antechamber walls was the national color of Persia and that of its official flag.

The daisies, scatteringly embellishing the antechamber walls, was a traditional decorative motif of Persia.

The white dove, enlivening the diadem of the queen, was considered sacred and was symbolizing the great Queen Semiramis, not to mention that the composition of the crown consists of plants and flowers of the Asian flora.

The funerary golden wreath of myrtle leaves and flowers was a customary, traditional item in Persia.

The golden sheet decorated with the chariot-charioteer theme is related to the Persian mythology, while the she-charioteer is most probably the great Queen Semiramis, who was deified. This sheet may be a votive, cult offering that Roxane dedicated to a deity of her homeland.

The naked, winged young woman is in all probability the Persian goddess Anaitis, who was identified with Artemis, while the golden brooch with a chain is a Persian piece of jewelry as well.

Finally, as results from the official anthropological examination, the age of the deceased's bones was between 20 and 30 years, an estimation in full accordance with the real age of Roxane, who was 29 years old, when she was executed.